

ŘÍMSKÝ PROCES S JEŽÍŠEM NAZARETSKÝM

Ježíš a Pilát

Roku 30 našeho letopočtu (nejčastěji uváděné datum) se setkávají dvě velice rozdílné osobnosti, Ježíš Nazaretský a Pilát Pontský, za velmi vypjaté situace. Ježíš byl prostý člověk v venkova a byl řemeslník, tesař. Pocházel z Nazaretu, malého místa v Galileji. V každém případě patřil k nižší vrstvě tehdejší společnosti. Jako Žid se hlásil k jedinému bohu Izraele.

Pontius Pilát byl Říman a v té době zastával úřad prefekta Judeje. Uctíval bohy svého lidu a jako mnozí jiní Římané považoval židovské náboženství za pověru, ne-li přímo za neznabožství. Na místo, které zastával se povolávali lidé z římského jezdeckého stavu, členové *ordo equester*, tedy té skupiny římské horní společenské vrstvy, nad níž stál už jen císař a senátorská šlechta. K této elitě patřilo zhruba jedno procento všeho obyvatelstva římské světové říše. Aristokraté jako Pilatus považovali ostatní obyvatelstvo za podřadné, tím spíše, že měli co činit s lidmi, kteří si vydělávali na živobytí prací vlastních rukou.

Pilát byl ve skutečnosti prostě mocenský politik. Úřad prefekta, který mu svěřil císař Tiberius, měl vojenský charakter. Hlavním Pilátovým úkolem bylo udržovat v provincii Judea klid a pořádek. Tento úkol také krutě a tvrdou rukou plnil celkem 10 let, než byl roku 36 odvolán. Normálně sídlil prefekt v přímořské Caesarei, o hlavních židovských svátcích jako byly pašijové slavnosti, však přijížděl do Jeruzaléma. Na pašijové slavnosti se sjížděly do Jeruzaléma tisíce Židů ze všech stran. Pro římského správce to byl důvod k nejvyšší bdělosti, protože mezi židovským obyvatelstvem, hlavně o náboženských svátcích, mohlo dojít kdykoli k nepokojům. Od přeměny Judeje v římskou provincii v roce 6 nebyl na tomto území nikdy klid.

Dá se proto předpokládat, že Pilát nebyl vykonáváním místodržitelského úřadu nijak nadšen. Byl proslulý jak nepřátelstvím vůči Židům, tak krutostí a úplatností. Na tohoto soudce tedy narazil Ježíš. Je otázka, zda se od něj dalo očekávat spravedlivé soudní řízení. Už sám fakt, že Ježíš byl *peregrinus*, tedy Neříman, navíc z nižší společenské vrstvy, mu nedávalo mnoho nadějí na nestranný proces. Tento pojem, *peregrinus*, Ježíše vysloveně označoval jako druhořadý právní subjekt. A jako člověk z nižších společenských vrstev v římské provincii neměl nárok, na rozdíl od římských občanů nebo příslušníků provinciálních horních vrstev, nárok na nákladné trestné řízení. Peregrinus, pokud byl odsouzen, musel také počítat i s daleko tvrdším trestem než římský občan nebo příslušník vyšších vrstev. V nejhorším případě i s potupným trestem smrti ukřížováním.

Známý obraz o Pilátovi a jeho roli v Ježíšově utrpení, předávaný křesťanskou tradicí, se od historických faktů výrazně liší. Opírá se o vyprávění o pašijových událostech, jak je podávají čtyři evangelisté. Všichni se shodují v tom, že Ježíšovu smrt zavinili především sami Židé, a Piláta z ní neviní. V evangeliích se Pilát líčí jako bezmocný nástroj v rukou židovského davu dychtícího po Ježíšově smrti. Podle líčení evangelií se už od prvních Ježíšových veřejných vystoupení některé skupiny židovstva, například farizejové, zaměřily na to jak připravit svého souvěrce o život. Všechna evangelia pak podezírají jeruzalémskou Radu starších (sanhedrin), že měla od počátku v úmyslu Ježíše z náboženských důvodů odstranit a čekala jen na vhodnou příležitost. Je velice nepravděpodobné, že by chladnokrevný Pilát kapituloval před krvežíznivým židovským davem a Ježíše „vydal“ k ukřížování. Je třeba si uvědomit, že líčení Ježíšova utrpení v evangeliích má jen omezenou historickou hodnotu (byla sepsána až několik

desítek let po Ježíšově smrti). Je to směs fakt a fikcí, v žádném případě však očitě svědectví. Právě z historického hlediska je proto nutné korigovat roli Židů při Ježíšově popravě.

Co říkají evangelia

Podle líčení v evangeliích musel Ježíš absolvovat dvojí řízení, jakýsi náboženský soud před Radou starších (synedrion, sanhedrin) a politický proces před Pilátem. V nejstarším z evangelií, evangeliu podle Marka se píše, že ve čtvrtek večer před pašijovou slavností Ježíše zatkl jakýsi policejní oddíl a předvedl zatčeného před Radu starších, nejvyšší jeruzalémský samosprávný orgán. Rada se shromáždila ve veleknězově domě a ještě téhož večera rokovala o Ježíšově osudu. Falešní svědci obvinili Ježíše z rouhání, protože se však jejich svědectví neshodovala. Proto se měl iniciativy chopit velekněz a přimět Ježíše, aby se prohlásil za syna božího. To byl pro předsedajícího soudce a jeho kolegy dostatečný důvod, aby prohlásili, že zatčený se rouhal a je tedy hoden smrti. Proces před radou tímto rozsudkem skončil. Rada pak ještě v pátek ráno předala Ježíše římskému místodržícímu Pilátovi. Tady podle Marka začíná druhý proces, během kterého si židovský dav na Pilátovi vymůže propuštění vzbouřence a vraha Barabáše a Ježíšovo ukřižování. Evangelium podle Marka tak vyvolává dojem, že Ježíšovo předvedení před římského místodržícího se rovnalo druhému kroku v instančním postupu, jehož rozhodující krok učinil už proces před radou. V evangeliu podle Lukáše se dokonce vypráví, že Ježíš byl předveden nejprve před radu, pak před Piláta, ale ten ho poslal Herodovi Antipovi, který byl Ježíšovým zeměpánem a náhodou byl v tu dobu přítomen v Jeruzalémě. Herodes však nakonec poslal Ježíše Pilátovi zpátky. Ani toto putování mezi instancemi „od Pontia k Pilátovi“, ani jednodušší mezi Radou starších a Pilátem však není historicky hodnověrné. Už proto ne, že Jan neví nic o procesu před radou. Líčí jen Ježíšův výslech před veleknězem.

I s odhlédnutím od podrobností je důležité, že proces nebo výslech před radou a následné předvedení před Piláta se nedají historicky dokázat. Mluví se o tom pouze v evangeliích, a ta se v jednotlivostech neshodují. Je proto třeba střízlivě posoudit tehdejší právní poměry. Především je jasné, že rada ani velekněz neměli hrdelní soudní pravomoc. Ta příslušela pouze římskému prefektu Judeje, v tomto případě Pilátovi, anebo nadřízenému římskému prokurátorovi celé Sýrie. To ostatně stojí i v evangeliu podle Jana, kde se říká, že Pilát chtěl Ježíše předat Židům, ale ti mu odpověděli, že jim není dovoleno nikoho popravovat. Historik Flavius Josephus líčí právní poměry v Judeji takto: Místodržící dosazený do Judeje „obdržel od císaře svrchovanou moc včetně práva uvalovat trest smrti“. Tento postup odpovídá obvyklé praxi v římských provinciích, kde si hrdelní soudní pravomoc vyhrazoval Řím vždy pro sebe.

Líčení událostí podle Marka obsahuje řadu prvků, které jsou v rozporu s procesními postupy Rady starších–sanherinu, jak jsou známy z židovské tradice. Rada se k řízení s Ježíšem měla sejít v soukromém veleknězově domě. Oficiální jednací místo tohoto zasedání však bylo v chrámovém okrsku. Podle židovské tradice se soudní jednání Rady starších směla konat jen za dne. Podle Marka se však rada sešla večer, ba možná dokonce ve svátek, což bylo rovněž zakázáno. Problematický je i předmět jednání. Podle Marka bylo předmětem Ježíšova výslechu veleknězem to, zda je Ježíš synem božím, a když to Ježíš potvrdil, bylo to prohlášeno za rouhání hodné smrti. Ale podle židovské tradice bylo takovým rouháním už samo vyslovení svatého božího jména.

Podle Markova líčení by se byla Rada starších musela v procesu proti Ježíšovi dopustit vážných procedurálních chyb, a to se u tak ctihodného kolegia dá v takové kumulaci stěží

předpokládat. V jediném mimokřesťanském svědectví o Ježíšově smrti také není o podílu židovských instancí žádná zmínka. Jde o „Anály“ římského historika Taceta napsané počátkem 2. století. V souvislosti s líčením brutálních kroků císaře Nerona proti křesťanům v Římě roku 64 se Tacitus mimochodem zmiňuje i o osudu Ježíše Nazaretského. Aby objasnil označení „křesťané“ – ty totiž Nero obvinil, že založili požár Říma – píše Tacitus : „Byli to lidé, které lid nenáviděl pro jejich hanebné činy a nazýval je „křesťany“ , a to podle Krista, jehož za časů Tiberiových dal popravít procurator Pontius Pilatus.“

Tacitus ve své kratičce zmínce sice nemluví výslovně o tom, že byl Ježíš ukřižován, ale jeho popravu předpokládá, a to z rozhodnutí římského místodržícího Pontia Piláta. O podílu Židů tu zmínka není.

Současný pohled

Při kritických historických i právních zkoumáních se v minulém století stále více začal prosazovat názor, že celý výjev soudu před Radou starších nemůže jako takový být autentický a že je to spíš pouhá teologická teze v historickém rouše. Podobně je historicky těžko udržitelná i takzvaná pašijová amnestie, o níž mluví evangelia a podle níž římský místodržící o tomto největším židovském svátku vždy propustil na svobodu jednoho vězně. Taková praxe za římského panství v celém Izraeli neexistovala.

Se značnou pravděpodobností lze tedy usuzovat, že soudní řízení proti Ježíšovi před jeruzalémskou Radou starších se nekonalo. Složitější už je otázka, zda členové Rady starších nebo některé jiné osoby z obyvatelstva Jeruzaléma měli vůbec podíl na Ježíšově zatčení, respektive na jeho udání Pilátovi. Takový podíl by se rozhodně dal předpokládat ze strany horních vrstev jeruzalémské společnosti. Je pravděpodobné, že podíl židovské strany – jeruzalémské aristokracie na procesu proti Ježíšovi spočíval „jenom“ v tom, že Ježíše zajali, vyslyšali a pak předvedli před římského místodržícího kde ho obvinili jako buřiče. Ne víc.

Pilát Ježíše vyslyšal a mimo jiné mu položil i otázku : „Ty jsi král Židů?“ , načež mu Ježíš dvojznačně odpověděl „Ty sám to říkáš.“ (Matouš 27, 11). To mohlo znamenat jak „to říkáš jen ty, já ne“, tak také střízlivé přitakání „jak jsi řekl“. Ať tak či onak, na další otázky už Ježíš neodpovídal. Pokud budeme věřit evangeliím, pak Pilát chtěl vyslyšaného propustit. Podle evangelií tomu zabránil židovský dav. K tomu, že Ježíše nepropustí, se Pilát mohl – nezávisle na tomto bezpochyby tendenčním vylíčení – rozhodnout na základě toho, jak mu Ježíš odpověděl na otázku, zda je „král Židů“. Při obojetnosti Ježíšovy odpovědi Pilát zřejmě neměl možnost volby, nebo si ji nechtěl připustit. Obojetný postoj Ježíše Nazaretského k Pilátově otázce, zda je králem Židů vůbec nebyl neškodný. Mohlo z něho vyplývat, že si tu jakýsi Žid činí nárok na královskou hodnost svého národa. A to mohlo v Římanových očích znamenat jediné : Velezradu, rebelii proti římské nadvládě. I když se nedá zjistit, zda tato otázka byla vůbec takto položena, okolnosti Ježíšovy popravu jasně ukazují, že Pilát v Ježíši Nazaretském viděl protiřímského vzbouřence. Nasvědčuje tomu i způsob popravu, Ježíšovo ukřižování. Předpokládá totiž politický motiv odsouzení, přesněji protiřímskou rebelii. Kromě toho byl Ježíš ukřižován spolu s dalšími dvěma lidmi, které Matouš a Marek označují jako „lotři“. (*z latinského latro = lupič, loupežník, zbojník. Ekumenický překlad obou evangelií důsledně používá správný novočeský termín „povstalec“.*)

Šlo o terminus technicus vládců označující protiřímské buřiče, řečeno úplně moderní terminologií, jako „teroristy“. Ze samého Nového zákona, tj. z tam vylíčené Ježíšovy popravu a označení mužů ukřižovaných spolu s ním za povstalce, lze tedy usoudit, že Ježíše Nazaretského popravili Římané jako židovského povstalce. V Ježíšově době provedli Římané

v Izraeli všechna ukřižování jednoznačně z politických důvodů. Rovněž v římských právních formulacích jsou povstalci nazýváni *latrones*. Pokud jde o sám Ježíšův osud, je historicky naprosto jisté, že byl ukřižován a z toho plyne, že s ním Římané naložili jako s židovským rebem. Za jeho smrt tedy odpovídali v první řadě oni. Ježíše stihl římský hrdelní trest namířený proti židovským vzbouřencům.

Z historických skutečností je možné odvodit, že Pilát udělal s Ježíšem krátký proces. Trvajíc možná jen pár minut. Nešlo tu o regulérní soudní přelíčení a celé řízení bylo nanejvýš stručné : předvedení obviněného – výslech místodržícím – rozhodnutí. Ježíšova konfrontace s Pilátem nebylo žádné soudní jednání, v němž by byl obviněný podle stanovených procesních pravidel nakonec odsouzen za určitý trestný čin, na nějž se vztahovaly římské zákonné sankce. Pilát však pro svůj postup, vůči Ježíšovi ani žádný materiální právní podklad nepotřeboval. Jeho úřední zmocnění jako římského prefekta v Judeji k popravě delikventa plně postačovalo. Flavius Josephus o tom píše : „Obdržel od císaře svrchovanou moc včetně práva uvalovat trest smrti.“ Vybaven touto pravomocí mohl prefekt jako římský vojenský vrchní velitel v obsazené provincii dát bez dlouhých okolků popravit místní obyvatele i v době mimo faktický válečný stav. S formálně vedeným soudním řízením protiřímský rebel počítat nemohl. Místodržící byl samosoudcem, jedinou a poslední instancí. Pro Piláta byl Ježíš protiřímský rebel. To postačovalo k rozhodnutí : ukřižovat. Podle toho se také s Ježíšem zacházelo. V krátkém procesu v kvazipolicejním nebo kvazivojenském výslechu bylo zjištěno, že si Ježíš jako rebel zaslouží trest smrti ukřižování.

Pilát jednal v rámci své normální místodržitelské kompetence. Jeho postup byl řádný, nikoli výjimečný. V tomto případě šlo o opatření, které mělo sloužit k udržení klidu a pořádku. Římskému místodržiteli byla obecně propůjčena samostatná trestní pravomoc v takové míře, že domácí obyvatelstvo bylo bez jakékoli právní ochrany vystaveno jeho zvůli. O tom, jak si představitelé Říma tyto postupy oblíbili, svědčí přepjaté používání trestu ukřižování římskými místodržícími právě v provincii Judea. Tato bezohledná tvrdost místodržících souvisela bezpochyby s tím, že Římané při prosazování svého panství naráželi v Judeji na zvláště velké potíže. První hromadné ukřižování povstalců dal v Jeruzalémě provést už místodržící Quintilius Varus kolem roku 4 před n.l. Flavius Josephus se v této souvislosti zmiňuje o 2000 ukřižovaných. O pár let později vznikly četné nepokoje při přeměně Judeje v římskou provincii. Jejich příčinou bylo zavedení římských daní, které se staly hlavně pro venkovské obyvatelstvo tíživým břemenem.

Ozbrojený boj proti Římanům vedla řada povstaleckých skupin. Někteří z jejich vůdců se nazývali „ králi“. Vedle toho však existovala i charismatická hnutí pod vedením proroků, která byla naprosto mírumilovná a vkládala své naděje pouze do božího zásahu. Takových proroků byla zřejmě spousta. Flavius Josephus je označuje za pomatence a podvodníky. Osud všech takových hnutí byl velice podobný. Římané s nimi udělali krátký proces. Poslali proti nim těžce ozbrojenou pěchotu a jezdeckvo. Většina údajných vzbouřenců byla pobita a jejich proročí předáci popraveni.

Epilog

Na tomto pozadí je také jasné, proč a jak se Ježíš Nazaretský připlétl do mlýna římské vojenské justice. Podle všeho, co o tomto muži z Nazaretu víme, to byl mírumilovný člověk, který věřil pouze v sílu slova a byl známý svými charismatickými schopnostmi. Léčitel a prorok, který putoval se skupinou učedníků, mezi nimiž byly i ženy, po Galileji, až nakonec přitáhl do Jeruzaléma. Byli to chudí lidé, nadšenci, kteří doufali, že brzy nastane panství

věčného boha Izraele na zemi. V očích Římanů byl podezřelý každý, kdo na obyvatelstvo nějak zapůsobil a shromáždil kolem sebe skupinu stoupců. tady bylo vždy nebezpečí vzpoury nebo povstání. A už při nejmenších náznacích sahali Římané k exemplárním trestům.

Ježíš byl v očích okupační moci buřič, s nímž se udělal krátký proces. Jeho učedníci pravděpodobně stačili včas utéci, nebo se zachránili tím, že svou příslušnost k Ježíšovi zapřeli. To je třeba případ Petra, který Ježíše „třikrát zapřel“. O to překvapivější je, že se zřejmě některé ženy z Ježíšovy družiny odvážili Ježíše regulérně pohřbít.

Od Ježíšova zatčení do jeho popravu neuplynulo ani 24 hodin. A výslech delikventa místodržícím zabral patrně jen několik minut. Řím udělal s Ježíšem Nazaretským opravdu krátký proces. Toto ukřižování však mělo z římské strany závažný politický důvod : v judejské zemi musí být klid.

Podle „Velké procesy“, právo a spravedlnost v dějinách, Uwe Schultz, Knižní klub 1997
pen™ © 2006